

Jo vaig estimar un noi que es deia Ton. Va morir el dia dels seus vint anys en un hospital de sang a Solsona. La guerra no era encara acabada, però ja l'havíem perduda. No vaig saber que havia mort fins al cap de molts anys, quan, retornada de l'exili, m'ho va explicar la seva mare amb una veu molt vella i molt trista.

El Ton fou un pagès-soldat o un soldat-pagès, com vulgueu. Quan teníem pau treballava la terra i festejava amb mi, que tenia disset anys i aprenia l'ofici de modista. Cada diumenge anàvem a passejar fins a l'estació nova, o a la bultra, a collir lliris i vimes. Amb els vimes fèiem una trena de molts caps i tot fent-la els nostres dits s'encenien sense que nosaltres en tinguéssim esment. Al migdia, si feia bo, ballàvem sardanes al Mercadal i en havent dinat ens retrobàvem davant de casa, perquè érem veïns i no ens amagàvem dels pares, que veien amb bons ulls les nostres relacions. Però tot allò ho va malmetre la guerra.

Va morir tot sol; el seu veí de llit dormia. Va morir sense haver acabat una carta a sa mare en què li deia que es trobava millor, que aviat acabaria la guerra, i... no tingué temps de parlar de mi, la noia que ell estimava.

Va morir sol, al mes de maig, la darrera primavera de la guerra. Tenia vint anys. A la guerra hi anà de voluntari perquè li semblava que allò, tal com s'havia presentat, era una prova que calia afrontar d'una manera o altra: o lluitant o fugint. I ell no era dels que fugen.

Li semblava, i a mi també, que la guerra fóra curta, ja que era evident que la majoria rebutjava el que volia imposar-se. Però allò es va fer llarg, molt llarg, massa llarg. I ell no en va veure la fi.

El Ton esdevingué capità, un capità de vint anys. En una guerra com aquella passaven coses així: un pageset de vint anys esdevenia capità. Trobant-se a la trinxera amb la seva companyia, un tret de l'adversari va matar el seu comandant, i el Ton, aïllat totalment de la resta del batalló, va dir al grapat d'homes que l'acompanyaven:

—No ens moguem. Si vénen ens defensarem.

Els de l'altre bàndol van fer dos o tres intents d'atac, i el pageset, amb el grapat d'homes, va mantenir la posició matant per no morir; resistint per tal de no entregar-se, fent prova de sang freda i dots d'organitzador. Més de deu dies romangueren al seu cau assetjat. Quan hi pujaren forces fresques, el Ton tenia una ferida de nou dies. A l'hospital de Solsona li van dur els galons de capità i ell ni els va mirar. Com que la guerra anava malament, l'oficial que els hi dugué no va fer cap discurs. Només li va donar la mà, alçà el puny tancat i cridà alguna cosa entre els gemecs dels altres ferits.

La ferida no s'acabava de tancar: supurava, li produïa febre, el va matar. Aquell dia feia vint anys que havia nascut a Balaguer, província de Lleida, al carrer de la Botera, prop de la muralla mora.

No recordo haver parlat de política amb el Ton. La veritat és que no parlàvem gaire. Creia, però, en coses essencials. Algunes les hi va ensenyar mossèn Ramon a doctrina, a la sagristia de Sant Josep. El dia que va començar la guerra, mossèn Ramon era al costat dels altres i el Ton en va sofrir una decepció, perquè, en la seva lògica, els sentiments que li havia inculcat el capellà eren els que defensava la República. El Ton creia en la llibertat. Quan cantàvem a l'Orfeó Balaguerí allò de «Ningú no ens prendrà la nostra llibertat», era ben bé una paraula, una frase de cançó patriòtica, però en cantar-la sentíem aquella mena de calfred al clatell.

I, quan va petar tot, el Ton va dir als seus pares:

—Me'n tinc d'anar.

I se'n va anar a defensar quelcom important, ja que el seu pare no s'hi oposà, i la seva mare li va preparar un morral amb recapte per a vint dies. Quan m'ho va dir em va semblar natural, i no vaig plorar ni res. Tampoc no diré que saltava d'orgull. Això de l'orgull de la noia pel xicot valent que va a la guerra no és corrent, i nosaltres no érem excepció. Tampoc no vaig tremolar pensant que podrien matar-lo. I el van matar. La guerra s'allargava i el tremp dels homes era posat a prova, en un i altre bàndol. El Ton va passar les proves perquè hi creia, en el

que defensava. Hi hagué un moment en què va veure la guerra perduda i m'ho escrigué des de Terol, però aquell pressentiment feréstec no va corcar la seva convicció. En la fallera d'assolir un dret, hom es pot veure derrotat, però la derrota no fa il·legítim el dret. Em va dir una cosa així quan m'escrigué, si fa no fa.

En les seves cartes parlava molt de la seva mare, del seu pare i dels germanets petits. Al front, lluny de casa, rumiava i pensava en la família amb una mena d'enyor i de tendresa. Amb el seu pare no s'hi feia durant la pau, però en la guerra arribà a entendre'l, a justificar els seus emmurriaments i estirabots de pagès sorrut i cagamiques.

De l'amor nostre no en parlava mai, en les seves cartes de soldat, però cada una de les seves paraules era d'amor. No deia que m'enyorava, ni que m'estimava, ni que volia fer-me un petó a la galta d'aquells que em feia a les fosques, tornant a casa, cada diumenge en sortir del ball de can Golet. Aquestes coses no les escriuen, els pagesos que fan la guerra.

Em parlava dels combatents de l'altre costat: dels adversaris. Els imaginava rics, dolents, i quan jo vaig dir-li, per carta, que entre les forces dels revoltats hi havia el Cirereta, un escolà que duia la bandera de l'orfeó, va creure que l'enganyava.

Un dia, però, va veure la cara de l'adversari en lluita cos a cos. Era un xicot com ell, amb els ulls blaus com ell, el cabell rapat com un rostoll, amb fang a les pestanyes i

els llavis pelats pel vent. Les mans d'aquell noi tenien un fusell i eren unes mans de pagès, amples, torrades, com la terra en repòs. I el Ton l'hagué de matar per a no morir.

D'aquell dia ençà no va tornar a identificar l'adversari amb els rics, i en parlar-ne deia «els altres». I començà a preguntar-me per què volia matar-lo, aquell altre pagès, entre els olivers de Tarragona. Semblava obsés per aquella mort i me'n parlava massa. Les meves cartes no li aclarien res ni li podien servir de consol. Esdevenien pamflets d'agitació, perquè jo, la guerra, des de l'hotel Colón de Barcelona, no la veia com ell, tot i sentint-ne la significació. Ell, però, no comentava les meves cartes, cada vegada més curtes i més fredes.

No se'n va adonar, que moria, ni que era sol ni que començava el maig. Ha de ser trist morir als vint anys, morir sol i morir al mes de maig. Però ell ho ignorava i no en va sofrir. La carta a la seva mare ho demostra. Amb la mort, la seva mort, ell no hi comptava.

Els seus pares van arribar a l'hospital tres dies més tard. Van poder endur-se'n el taüt amb el fill mort. La tartana va saltar uns dies per camins de guerra plens de gent derrotada. Ningú no hi parava esment, en aquell caixó de pi damunt del qual seia una mare endolada. Eren tants els fadrins que morien a Espanya, tantes les mares endolades! Ningú no ho sabia, que aquell taüt tenia un capità de la República, i si ho haguessin sabut tampoc no n'haurien fet gran cabal. En morien cada dia, de capitans, en un i altre bàndol. La guerra no deixava

compartir el dolor dels altres ni sentir el propi. La guerra semblava entumir els cors, gelar-los. Després es fondria el gel i farien mal les ferides.

... Jo no l'hi vaig voler dir, al ninot de la guàrdia, que la Cinta Planes era la meva xicota, i si l'hi hagués dit no hi hauria guanyat res, perquè el murri tenia ordres estrictes de no deixar entrar ningú al Colón sense el carnet de les JSUC, de la UGT o del PSUC, i jo no en tenia cap i només volia veure la meva xicota, perquè tenia vint-i-quatre hores de permís i ja n'havia gastat dotze entre viatges, instal·lació a la caserna de Sarrià, dinar fent cua i una bona fregada a les dutxes abans de canviar-nos de roba i posar-nos macos...

... I quan el ninot de control em va demanar el carnet em va empenyar tant que li vaig dir:

—¿No en tens prou amb l'uniforme?

I ell va creure que li retreia la seva emboscada a rereguarda i encara es va posar més pinxo i ni em va deixar telefonar a la Cinta, que treballava al tercer pis del Colón, encara que això de «treballar» és una manera de dir, ja que encara no tinc clar quina feina feien els del Colón, a part d'una colla de pintors que, a la planta baixa, vaig veure pencant de valent fent rètols i pintures amb soldats que duïen uns abrics llargs d'aquests que no es veuen al front perquè n'hi deu haver pocs i els deuen guardar pels retratos...